

לאומיות בשלהי המאה ה-20

התארחנו בלובי המפואר של משכנות שאננים - פרופ' ישראל אלדד, פרופ' יהושע פורת, ד"ר עזמי בשארה, ד"ר מירון בנבנשתי, ואני, לדון ב"לאומיות בשלהי המאה ה-20". המושג עצמו, "לאומיות", למרות שהוא נשמע עתיק לאוזנינו, הגיע ללקסיקון הפוליטי רק לפני מאה שנה, וגם אז הוא היה חמקמק. האם אנחנו יכולים להגדיר היום לאומיות באותם מונחים שניסו להגדיר לאומיות ולאום בסוף המאה ה-19?

ד"ר מירון בנבנשתי: מצאתי הגדרה שמוצאת חן בעיני: לאום הוא קבוצת בני-אדם החשים שהם לאום. כדי להתקדם בניתוח מעבר לכך, צריך לפרק את הלאום לגורמיו ולבודד מרכיבים וכוחות הגורמים לתחושת ה'אנחנו' שמפרידה אותנו מכל האחרים, הזרים. אלא שלאומיות, כמו אהבה ושנאה, היא תחושה עמוקה שתמיד יש בה יותר מסך כל הפרטים שאפשר להגדיר בהגדרה קרה ורציונלית. כלומר, לאומיות היא תפיסה סובייקטיבית. קבוצה שחשה שהיא לאום, היא לאום.

העולם הראשון שחושב שהמדינות שהוא הקים במאה ה-18-17 הן מדינות הלאום הקלאסיות, ובכל המקומות האחרים, בעולם השני ובעולם השלישי, יש מין התפתחות אינפנטילית שתלך ותיעלם. אנשים נדהמים לנוכח מה שקורה ביוגוסלביה והם שוכחים שבעצם התהליך הזה היה תמיד קיים, אלא שבתקופות מסוימות הוא היה פחות אופנתי בגלל המרקסיזם, משום שחשבו שהקשרים הפונקציונליים של מעמד או האינטרסים המטריאליים הם דבר שמחייב לשנות את התפיסות הקמאיות האלה של לאום, שהוא בעצם משפחה מורחבת.

יש הגדרה אחרת: לאום הוא קבוצה של אנשים שמאמינה שיש להם אב קדמון משותף. מאמינה. אז מי שיודע שזה לא נכון אומר: תראה איזה אנשים אינפנטילים אלה, תראה במה שהם מתעסקים, העולם מתפתח, יש קידמה, והתפיסות האלה של המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 הביאו את כולנו להרגשה שבסוף המאה ה-20 פתאום יש דבר חדש, התפרצות של הלאומיות. לא מיניה ולא מקצתיה. אפילו בעולם הראשון שכולם חושבים שהוא עולם של מדינות לאום, אנחנו רואים סכסוכים בין בסקים לספרדים וקטלונים וברטוניה ובצפון אירלנד, וסקוטים וקורסיקנים ובלגים, והדברים לא מצומצמים רק לעולם השני והשלישי.

פרופ' יהושע פורת: כדאי להבחין תחילה בין לאום לבין לאומיות; בין התופעה של קיום אומה או לאום, לבין התורה שדוגלת במתן זכויות פוליטיות לאותו לאום. אפשר לומר שלאום הוא תופעה אובייקטיבית, שמרכיבים מסוימים בצירוף כזה או אחר הופכים קבוצת אנשים ללאום. הדבר הפחות אובייקטיבי זו לאומיות, כי היא אידיאולוגיה. המשותף לרוב התורות הלאומיות הוא שאומה זכאית לאיחוד ממלכתי משלה, בדרך כלל במדינה עצמאית. יש לאומים שמסתפקים בביטוי לאומי ממלכתי לא במדינה עצמאית אלא במסגרת של מוסדות אוטונומיים במדינת-על או בהסדרים תרבותיים במדינה רבת תרבויות.

כהיסטוריון ודאי לא הייתי חוטא להגדרה אחת כי האומה, כמו כל תופעה, היא פרי התפתחות היסטורית, וההתפתחות היסטוריות שונות ומגוונות. מבין כל ההגדרות האובייקטיביות, ההגדרה הפחות אובייקטיבית של רנן, תמיד מוצאת חן בעיני: אומה היא מישאל-עם-יום-יומי. קבוצת אנשים שחושבת שהיא מיוחדת ביחס לקבוצה אחרת ולאחר מכן מתרגמת את האיחוד הזה לרצון פוליטי.

התורות הלאומיות שהתפתחו באירופה, בעיקר מסוף המאה שעברה, במקביל למהפכה הצרפתית, ותוך קבלת תנופה אדירה מהמהפכה, לא עסקו בדרך כלל בזכאותה של אומה לפריקת עול זרים,

אבל בדכאוה של אומה להתאחד למדינה משלה, בניגוד למצב שקיים במחצית המאה ה-20, אך החל מפירוק האימפריות האבסבורגית והעותמנית. רוב התופעות הלאומיות במאה ה-20 עסקו בהשגת האיחוד יותר מאשר משחרור משלטון זרים. בשעה שהתהליכים שהביאו להקמת מדינות לאומיות באירופה היו ברוב המקרים תהליכים של התגבשות בני תרבות אחת או מסורת פוליטית אחת למדינה.

אנחנו צריכים לדעת כי המושג מדינת לאום יכול להיות מאוד מטעה: יש כאן שתי משמעויות מנוגדות. יש מדינה לאומית, שמיוחדת בכך שעם מסוים רואה בה את מסגרתו ההיסטורית הייחודית. בעברית 'מדינת לאום' היא גם דבר אחר לגמרי - התפיסה שרואה זהות בין המדינה לבין הלאום. יש הבדל גדול מאוד בין מדינה של אומה, שהיא תופעה אתנית, לבין אומה שהיא בת המדינה, שכל כולה מושג משפטי תחוקתי. זוהי בעיני התפיסה הליברלית ביותר של מושג הלאומיות: הלאומיות הצרפתית היא בת המדינה הצרפתית והאומה הצרפתית אינה אלא סך כל אזרחיה של צרפת. לכן צרפת איננה מדינה לאומית של העם הצרפתי במובן האתני, של אנשים שיש להם אב קדמון מסוים והם בעלי תודעת מוצא מסוימת והתפתחו באופן אורגני ולאורך הדורות, והיום המדינה הצרפתית היא שלהם ואך ורק שלהם; והאחרים, אם הם אינם צרפתים, הם מיעוטים נסבלים בצורה זו או אחרת. תפיסה זו שונה לחלוטין מהתפיסה האידיאלית, שאפילו בצרפת המהפכנית לא קיימו אותה, שכל אזרחי צרפת הם צרפתים וזוהי האומה הצרפתית ואתם יעקובינים שאמרו את זה, הלכו וכפו את הלשון הצרפתית באזורים שבהם לא דיברו צרפתית, כי הם הבינו שהתפיסה המשפטית-תחוקתית איננה מספיקה והם הוסיפו ממד תרבותי לעניין.

ד"ר עדמי בשארה: אני מסכים להבחנות שערך פורת, אבל אני רוצה לעשות עוד הבחנה, שנובעת מבעיית התרגום לעברית. בלאומיות התכוונת ל'נציונליזם', אבל אפשר לתרגם זאת גם לקבוצה לאומית. זאת הבחנה נוספת בין לאום ללאומיות. במקרה זה ללאומיות יש מסרים אובייקטיביים מעבר לעניין הסובייקטיבי של עם. חייבים להיות בה סממנים שהסכמנו איכשהו לקרוא להם תרבותיים, שכוללים קודם כל שפה. דיברו הרבה גם על הדיכרון הקולקטיבי הלא-כתוב, הדיכרון החי של העם. לא חשוב אם הוא נכון או לא נכון, הוא ממד בדהות שאנחנו קוראים לה קבוצה לאומית.

באירופה של המאה ה-19 היו שתי התקוממויות של הפולנים לעצמאות לאומית. היו שתי התאחדויות גדולות על-בסיס אתני, בגרמניה ובאיטליה. היתה התפרקות האימפריה של ההאבסבורגים והקמת הונגריה ואוסטריה ואחר-כך כל יורשי האימפריה העותומנית בבלקן. אלה המקרים שגרמו לנו לקשור את מדינת הלאום עם 'מדינה'. אחר-כך קמו הרבה מדינות רב-לאומיות שהאומה בהן היא קבוצת האזרחים שמורכבת מהרבה קבוצות לאומיות. יש שני תהליכים מקבילים שקורים בעולם: תהליך של הקמת מסגרות רב-לאומיות, ותהליך של פרטיקולריזציה. קבוצות לאומיות - בסקים, סקוטים, פלמים וכו' - שואפות לאוטונומיות לאומיות, ואילו המדינות הלאומיות מוכיחות שאי-אפשר היום להקים שום שיתוף פעולה כלכלי בלי מסגרות רב-לאומיות. כמוגן הקהיליה האירופית המאוחדת היא דוגמה. לא נדע לפענח את מה שקורה בעולם במפתח הזה של אומה, לאום, לאומיות. אנחנו דקוקים למושגים חדשים, לטיגוריות אחרות, כדי להבין איך באותן מדינות מתרחשים שני תהליכים מקבילים המנוגדים אחד לשני.

האחרונים שיצרו הגדרות קשוחות ללאום ולאומיות, נכשלו. הייתי אומר שלאומיות מוגדרת

האימפריה הסובייטית, ואז פתאום הדבר נראה כאילו תופעה. יש שתי הגדרות של לאומיות: הגדרה אחת שהאימפריה הרומית קבעה אותה במושג המשפטי 'יו סולי' - כלומר, מי ששוכן בטריטוריה מסוימת שייך ליחידה הזאת; יש הגדרה אחרת, במושג שנקרא 'יו סגוויניס' - כלומר, רק קשרי דם קובעים.

זאת היא ההבחנה המהותית של מדינות הלאום שקמו אז והן היו המדינות האימפריאליות שמהן גם עברה התפיסה של גבולות ושל ריבונות, שנבעה מהתפתחות פנימית של המדינות האלה, והפכה להיות נורמה של כל העולם, ואז כתוצאה מכך באמת יש 'אומות מאוחדות' במשמעות של ארגון של מדינות שבהן ההבדל בין לאום למדינה מיטשטש. אבל זה ודאי לא מתאים לנו, וגם לא לצ'כוסלובקיה.

כל ההגדרות הישנות האלה הן הסיבה שבגללה מתקיים הוויכוח הזה עכשיו, כי אנחנו מנסים עכשיו לראות את התהליכים שקורים במרכז אירופה, במזרח-אירופה, במזרח-התיכון ובעולם השלישי כסטיות מאידו נורמה. אבל אני טוען שארבע או חמש המדינות האלה, שקבעו את המסגרת, הן הסטיות מהנורמה.

אנחנו יודעים איך קמו הלאומיות היווניות והבולגרית והסרבית והצ'כית, וגם האיטלקית. איך קמה הלאומיות היוונית? ישבו מהגרים יוונים באודסה והמציאו שפה ורק בתקופה הרבה יותר מאוחרת החליטו שהשפה הזאת ולא הדיאלקט האחר, היא תהיה השפה הרשמית. איך המציאו רומנית? הסיפור הזה שרומנית זאת שפה לטינית שנשתמרה על-ידי הדאכים? לא היה ולא נברא. קבוצה של רומנים גולים ישבו בשווייץ ואמרו: למה הכי כדאי שאנחנו נהיה דומים, לדיאלקט הסלאבי המלכי? מה פתאום, זה לא מספיק רציני. ואז המציאו שפה.

פרופ' אלדד: ואיפה האספרנטו?

ד"ר בנבנשתי: האספרנטו לא מצליחה, מפני שכמה שלא תפרט ותגדיר מהי לאומיות, לא תצליח להגדיר את הכוללניות, כי מה שחסר לך הוא הנטייה הפסיכולוגית הקמאית של אוכלוסיה מסוימת לקלוט את המסרים האלה. לכן זה לא עניין של אליטות. אליטות כאלה, שזמנהוף ייצג, לא היו מצליחות אלמלא היתה קבוצה שישבה על אדמתה והגיעה למצב שבו יש לה רצון לקלוט את זה. ומה שפרדוקסלי יותר הוא שהרצון לקלוט את הלאומיות במושג הקמאי שלה מותנה בכך שיש עוד מישהו שם. לאומיות לא יכולה להיווצר כשיש קבוצה אחת. לכן אני חוזר למסגרת הסובייקטיבית ואומר שכרגע אנחנו עוסקים בתופעת לאומיות שהיא בסופו של דבר תפיסה סובייקטיבית.

פרופ' פורת: אני חושב שההצגה של הלאומיות היוונית והרומנית כאן אינה מדויקת. היו לכך גם שורשים תרבותיים מקומיים, בוודאי לגבי המקרה הרומני, שם המוסדות היו קיימים - שתי הנסיכויות הרומניות שהיו אוטונומיות תחת החסות העותמנית היו מוסדות של מדינה בפוטנציה. הטרימינולוגיה לא כל כך חשובה, כגון ההבחנה למשל בין פטריוטיות ולאומיות. בגרמניה, מדינה שהלאומיות שלה היא אתנית-תרבותית יותר מכל אחרת, לאומיות מוגדרת היום על-ידי השייכות למדינה.

השאלה היא האם נקודת המוצא של לאומיות היא שדו איננה תוצאה של קיום מוסד פוליטי כמו מדינה או שלטון מסורתי, אלא של תרבות, ולכן צריך להתאים את הסידור הפוליטי למציאות התרבותית-אתנית. זה ויכוח באמת מורכב ומסובך ואין לו פתרון אחד, הוא גם תוצאה של הכרעות של בני-אדם. כדי להיות לאום לא מספיקה תחושה, אנשים צריכים גם לפעול כדי להפוך את עצמם לאומה. ובאמת קבוצה שפועלת להקמת מדינה, אפילו היא דוברת לשון זהה

ללשון של בני אותו עם מעבר לגבול, זכאית להקים מדינה משלה אם היא מצליחה לעשות את זה. ההצלחה יוצרת את הזכאות.

אני לא ממנה, ומבחינת השקפת עולמי אני גם מתנגד לניסיון לחרוץ משפט מהיר כל כך, שהמדינה המולטי-אתנית או רבת-הלאומים עבר זמנה וההתפוררות של ברית-המועצות ויוגוסלביה הוכיחו זאת. נכון, היה מושג האדם הסובייטי, אבל גם בתקופות הקיצוניות של השתררות הלאומנות של הרוסים-הגדולים בתוך רוסיה, הם היו נבונים די הצורך ולא ניסו באמת לממש את הדבר הזה, כי כולם היו מבינים שזה ניסיון לעשות רוסיפיקציה וגם בתקופות הקשות ביותר הם לא הלכו עם זה עד הסוף.

לגבי פרשת יוגוסלביה, אני מודה שאולי יש בזה מישאלה, אבל יש לי רושם, גם על-יסוד מה שקורה עכשיו והתגובות בעיתונות בעולם המערבי, שמתחילים להשתחרר מהתפיסה שהסיסמה הפשטנית והלא-ריאליסטית, 'זכות העמים להגדרה עצמית' תפתור את כל הבעיות. ברור לחלוטין שבאזורים כמו באירופה המרכזית והמזרחית, שגרים שם זה ליד זה עמים רבים - פרופ' אלדד: זה בתוך זה.

פרופ' פורת: זה בתוך זה, אני מקבל. אי-אפשר ליצור מדינות אחידות מבחינה אתנית. המסגרת הטובה היא המסגרת שבה בני עמים, לאומים, עדות, ימצאו פתרון לחיות זה ליד זה, אחרת אנחנו יוצרים מתכון למרחץ דמים קבוע.

פה צריך להזכיר את גדולתם ותבונתם של מנהיגיה של המפלגה הסוציאליסטית האוסטרית של לפני מלחמת-העולם הראשונה. הם הבינו שזה יהיה גורלה של אירופה לאורך הדנובה אם נפרק את הקיסרות ההאבסבורגית. גדולתם האינטלקטואלית ממש מדהימה. אני יודע שאנחנו הציונים באים אליהם בביקורת, הם אמרו לכולם אוטונומיה תרבותית, ביהודים הם לא הכירו כאומה כי הם המשיכו את המורשת של מרקס בעניין הזה. אז פה הם טעו והם ראויים לגנאי, למרות שהם עצמם היו כמעט כולם יהודים. אבל מעבר לזה, הם תפסו את הסיטואציה, כי במציאות המורכבת הזאת של כפר ליד כפר, אתה עובר מעולם לשוני אחד לעולם לשוני אחר, אינך יכול ליצור מדינה על-פי המודל של גרמניה, של צרפת, של איטליה, של בריטניה הגדולה. לכן אינני ממנה לומר שנעלם החזון או נעלמה המציאות, עכשיו רק יקומו מדינות שהורות מבחינה אתנית או מבחינה לשונית. אי-אפשר. פשוט אחרת כולם יאחזו בצוואר אחיהם וישחטו זה את זה לאורך דורות.

אני הושב שהפרשה היוגוסלבית - והיא הרי לא תיפתר עכשיו, אחרי שהשד הזה יצא מהבקבוק, הוא ימשיך להשתולל זמן רב - מתחילה כבר ליצור סימנים ראשונים של התפכחות ואי-אפשר באופן אוטומטי לתמוך בתביעה כזאת לפירוק מדינות על יסוד הזכות להגדרה עצמית. אני חושב שהקטסטרופה היוגוסלבית תפקח עיניים ותלמד אותנו שבמקומות שבהם גרים עמים רבים זה ליד זה - ואני מקבל את התיקון, זה בתוך זה - ושהמעבר מכפר לכפר כרוך במעבר מעולם לשוני אחד לרעהו, אי-אפשר להפעיל בפשטנות, בטימטום, את העקרון של זכות העמים להגדרה עצמית. כשם שזה היה נוהל להפעיל אותו בניגריה - מי זכאי שם להגדרה עצמית, הניגרים כולם או רק האיבו? - או באירלנד: העם האירי כולו מכוח האחדות הגיאוגרפית זכאי להגדרה עצמית, או האלטרנן בצפון, הם בנפרד זכאים להגדרה עצמית, ויש עוד דוגמאות רבות.

אפשר לדגול בזכות ההגדרה העצמית כשהמצב הוא פשוט. ברגע שההתפתחות ההיסטורית סיבבה את המציאות, אין ערך לסיסמה הזאת, היא רק יוצאת אשליות והיא נותנת לגיטימציה ללאומנים

זכו לעצמאות, מה הם עשו? הם אימצו את סמליו של פאווליץ', את הדגל של המדינה הנאצית והקרואטית, הם חיללו את המצבות לזכר קורבנות הנאצים במחנה הריכוז הגדול איסנוביץ', והקימו אנדרטה לזכר מי? לזכר הקרואטים ששיתפו פעולה עם הנאצים, שלאחר מכן טיטו באמת היסל אותם ביד רמה ובדרוע נטויה ב-45-46. אז הצדיקים הללו זכו לתמיכתה של אירופה, גרמניה הגדולה והחזקה הובילה את כל אירופה אחריה והסרבים הפכו לנבלים וכל מיני שוטים, אפילו במדינת ישראל, קנו את השטויות האלה.

פרופ' אלדד: האם גופים על-לאומיים הם ערובה טובה יותר למניעת השחיטה?

פרופ' פורת: כן, ביוגוסלביה של טיטו ושל יורשי טיטו שעוד שמרו על נשנתו, לא שחטו איש את רעהו.

פרופ' אלדד: אימפריות לא שחטו זו את זו?

פרופ' פורת: אימפריות שמרו על מידה די גדולה של סדר, לפחות ביחסים הבינלאומיים, וגם מבחינת המשפט הפנימי. ב-1919 היו בהודו הבריטית הפגנות באיזור המערב הסיקי-פונג'אבי, הצבא הבריטי לא הצליח לדכא את ההפגנות בלי יריות וכ-120 איש נהרגו. נורא, אסון, אבל הרי זה פסיק לעונת ממדי הטבח שעברו על הודו מאז השגת העצמאות. אני לא מתבייש לומר את זה. מבחינת מניעת שחיטות, הסידור האימפריאלי היה טוב לאין ערוך מכל עידן העצמאות.

ד"ר בשארה: ההערה שלי היא שבמקרה של הקרואטים מילא, במקרה של הבוסנים אין לאום. אידה יסוד יש לעצמאות לאומית במקרה של בוסניה? רק אם מירון צודק: אם כיתה של 50 תלמידים מכריזה על עצמה שהיא לאום אז היא לאום. אני מסכים שהאימפריות היו פחות צבועות. מירון אומר שאנחנו רודפים אחר קטיגוריות יורו-צנטריות, מוציאים אותן מההקשר התרבותי-היסטורי-כלכלי ומממשים אותן בעולם. אני חושב שהוא צודק ושאי-אפשר לקחת אותן בצורה מכנית וליישם אותן על המזרח-התיכון, על העולם השלישי בכללותו ואפילו על אזורים מסוימים במזרח-אירופה עצמה. האשליה שלנו היא שתרבות אחת מתוך הרבה תרבויות משתלפת על כולן, ויש כפייה של הראייה האירופית. בוויכוח שלי עם אפרו-צנטריסטים ואיסלמו-צנטריסטים למיניהם, אני אומר שביוורו-צנטריזם יש ממש. מה הממשות שלו? שהראייה הזו והכלכלה הזו והתרבות הזו באמת ניצחו. זאת אומרת, ביוורו-צנטריזם, לעומת האפרו-צנטריזם, יש לפחות גרעין של אמת. התנועות הלאומיות בעולם השלישי חיקו את אירופה. כל תנועה לאומית אחרי מלחמת-העולם השנייה ניסתה לאמץ לעצמה את עולם הסמלים ואת העמדות ואת הקטיגוריות של התנועות הלאומיות של אירופה של המאה ה-19 כדי להגיד, יש לנו זכות למדינה.

ד"ר בנבנשתי: נכון. לכן זה לא מצליח.

ד"ר בשארה: האמת היא שהיוורו-צנטריזם אינו אחד הצנטריזמים, הוא הצנטריזם המנצח: בכלכלה העולמית, בתרבות העולמית, בזה שעשפת העולם היא אנגלית. זה לא מפחית מהביקורת עליו. המחלוקת שלי איתך היא על הסובייקטיביזציה בהגדרת הלאום. אני חייב לראות את עצמי כאן מסכים יותר עם פרופ' אלדד מאשר איתך. אני חושב שבמקרה של הלאומיות הציונית לא היו הממדים האובייקטיביים של שאר התנועות הלאומיות. פרופ' אלדד אמר: אנחנו יוצאים מן הכלל. לדעתי זה יותר נכון מלהגיד שאם במקרה שלנו אין ממדים אובייקטיביים, אז המקרה שלנו הוא הכלל, ואז אתה חייב להגיד שהממד הסובייקטיבי בהגדרת הזהות הלאומית

הוא הממד העיקרי או שהוא בעצם הכל.

המנחה: האם אנחנו נמצאים רק בתחילתה של התפוצצות הלאומית, או שאנחנו כבר מגיעים לשיאה.

ד"ר בנבנשתי: השאלה היא מתי זו התפוצצות. רק מפני שיש שפיכות דמים? מי שלמד את יוגוסלביה ולמד סכסוכים אתניים, יודע שביוגוסלביה או בברית-המועצות הכל החזיק מעמד אך ורק מסיבה אחת: היה כוח כפייה בכל האימפריות האלה, היתה קבוצה אתנית אחת חזקה יותר מהאחרות, שטאטפולק, והיא היתה מזוהה עם האימפריה הזו, וכתוצאה מכך הדבר הזה לא עלה לסדר היום.

שבתוך האימפריות האלה היו מתחים, לאיש לא היה איכפת. בבולגיה אין מתחים? יש שם מתחים קשים מאוד בין הפלמים והוולונים, בעיקר על בריסל, על כל גן ילדים. הממשלה נופלת פעם בשנה על בעיות של וולונים ופלמים.

בסופו של דבר אנשים שוקלים שיקול אחד, אם יש להם אפשרות: מה יותר טוב להם, להיות לבד, להצטרף לישויות חיצוניות, להקים ישות שלהם, או למצוא הסדר פדרטיבי. זו הדילמה של קוויבק, ושל הרבה מאוד מקומות אחרים. יש מקומות שבהם כל המערכת מתמוטטת ומקומות שהיו מופת להסדר אתני שפיר, ולא רק יוגוסלביה - יש לי כאן דוגמא יותר קרובה, לבנון. יש ספר מפורסם שיצא שנה אחרי פרוץ מלחמת האזרחים בלבנון שמסביר מדוע הניסיון הלבנוני הוא ניסיון מוצלח, ומוכיח שהמערכת הלבנונית עם האידונים והריסונים שלה היא יוצאת מן הכלל.

ד"ר עזמי בשארה: אני כן חושב שמודל של דו-לאומיות כאן מתאים. אתה כל הזמן סותר את הבסיס האידיאולוגי שעליו אתה מדבר.

ד"ר בנבנשתי: אני טוען שיש מציאות דו-לאומית. הטענה שלי היא לא שיש כאן מדינה דו-לאומית או אם זה טוב. מציאות דו-לאומית אין פירושה שיש מדינה דו-לאומית. אנשים לא תופסים שיש מציאות דו-לאומית, הם חושבים שזו מדינת לאום יהודית לפי מה שהם היו רוצים שיהיה, כאשר יש סתירה בין זה לבין הדמוגרפיה. כך אני טוען. אני לא טענתי אף פעם שמדינה דו-לאומית זה פתרון יוצא מן הכלל. אבל צריך להגדיר את המציאות כדי שימצאו לה פתרונות.

יוגוסלביה התפוררה כי מרכז הכוח התפורר. הוא התפורר מפני שגרמניה התערבה? מה קרה קודם? גרמניה התערבה בסרביה או שהמערכת התפוררה ולכן גרמניה התערבה? כל השאלות האלה הן לא שאלות כל כך פשוטות. הנה, עכשיו צ'כוסלובקיה מתפוררת. למה הדבר הזה גורם? שבחוקה החדשה של סלובקיה יצרו כבר בעיה עם המיעוט ההונגרי. השאלה היא באיזו מידה כוח פיסי מצליח לאכוף את רצונו על המערכת וליצור שקט. וזו לא התשובה ללאומיות. פרופ' פורת: אני מודה, המודל היוגוסלבי כל כך מוצא חן בעיני שדואב ליבי שהתפרק. אני חושב שהסרבים לא היו בו השטאטפולק. את יוגוסלביה לא הקימו הסרבים, את יוגוסלביה הקימה תנועה לאומית של הסלבים הדרומיים שהקראטים היו מנהיגיה. סרביה עצמאית ואוטונומית מ-1819, והיא זכתה לעצמאות סופית בקונגרס ברלין ב-1878. הקראטים היו חלק מהאימפריה ההאבסבורגית. מה שהוליד את יוגוסלביה זו תנועה שנמשכה עשרות שנים בין הקראטים בהונגריה להיפרד מההונגרים ולהתאחד עם סרביה להקמת המדינה הסלבית הדרומית. לכן ביוגוסלביה היו לאומנים קיצוניים שקיבלו תנופה גדולה לאחר שהיטלר עלה לשלטון, שהתחילו לטעון שהקראטים עשוקים ומקופחים, אבל רובו של הציבור הקראטי, עד מלחמת-

העולם השנייה, לא התייחס כך לדברים.

כל עוד היו בחירות שם, המפלגה העיקרית בין הקרואטים השחתפה בקואליציה בבוגרד והיא לא התייחסה אל עצמה כנציגה של אוכלוסייה משועבדת. הם היו חלק בלתי נפרד מהמדינה הזאת. נכון שמלחמת-העולם השנייה וההדדמנות שהגרמנים יצרו, שינו את המצב. לאחר מכן טיטו הצליח לתקן את הדברים והמדינה הזאת החזיקה מעמד. לפי דעתי, אם יהיה פתרון של בלי שחיתות ביוגוסלביה באזורים האלה, הוא רק על-ידי כך שימצאו שם מסגרת על-מדינתית כי אי-אפשר להקים מדינה קרואטית טהורה בלי מיעוטים. הגירוש של סרבים מקרואטיה נבלם, או להיפך היום, הגירוש של קרואטים מסרביה נבלם, בבוסניה התחילו לעשות את הדברים האלה, בכל-זאת יש לחץ בינלאומי, כי יש היום מידה יותר גדולה של רגישות מאשר בעבר לזכויות הפרט. דברים שנעשו אחרי מלחמת-העולם השנייה, כשעשרות מיליונים גורשו מבתיהם, היום לא נעשים בקלות כזאת, יש מידה רבה יותר של רגישות לפרט ולזכויותיו מאשר בעבר. לכן אם הקהילה הבינלאומית תמנע חזרה בקנה מידה גדול של גירושים כאלה, אין מנוס ממסגרות-על אתניות או על-לאומיות.

בדרך כלל היום המגמה של התלכדות גושים כלכליים גדולים דוחפת לרצון לשמור על הייחוד תרבותי. בעבר נתפסה המדינה כמסגרת האופטימלית שבתוכה אפשר לקיים סחר חופשי. כיוון שיוצרים אזורים גדולים של סחר חופשי, אין צורך במדינה הלאומית הישנה כדי להבטיח זאת. התהליך של יצירת גושי מסחר גדולים וחופשיים מבטל את הצורך במדינה הלאומית הישנה. אני לא פסיכולוג גדול, אבל כנראה שהתהליך הזה יוצר ריאקציה. המדינה הגדולה היא אנונימית, אני לא מרגיש שם בבית, אז הקהילה התרבותית שלי היא חשובה. בבולגיה אמרו, אם לא נסתדר בתוך בולגיה, אז בסופו של דבר יהיה איזור וולוני ואיזור פלמי בתוך השוק המשותף. בספרד, הממד התרבותי בא על סיפוקו בקטלוניה, ואין שם מהומות ואין שם טרור ואין כלום. נכון, עם הבסקים זה יותר מסובך.

ד"ר בנבנשתי: הבעיה של הלאומיות נובעת מזה שיש אנחנו ויש אחרים. ההגדרה הזו אולי לא מתאימה לסיפור היסטורי כזה או אחר, אבל אני מציע את זה פשוט משום שזו ההגדרה הכוללת ביותר כדי להבחין בקושי שיש לחברות, בעיקר דמוקרטיות, להתמודד עם שוני, שנובע מכך שאני שייך לקבוצה שלי ואני מתייחס לאב קדמון. אני טוען שמבחינה פסיכולוגית האנשים מחפשים את הזהות של עצמם על-ידי הגדרה שלילית. לא מי אני, אלא מי אני אינני. פרופ' אלדד: 'שלא עשני גוי'.

ד"ר בנבנשתי: שלא עשני גוי, זו דוגמה, אבל כל חברה עושה את זה. אני בתוכי, בעצמי לא יודע להגדיר איזה מין צרפתי זה, מה שאני יודע הוא שאני לא הוא. זו הגדרה מאוד פשוטה.

מה הבעיה בדברים האלה, וזה חוזר לבעיה של מדינת לאום וחוזר לבעיה של ניהול ושל כוח כפייה וכל מה שדיברנו - זה מי בסופו של דבר מחזיק את כוח האכיפה במדינות האלה. בנקודה הזו הניגוד בין האני לאחר יוצר בעיה עצומה לחברות דמוקרטיות. מדוע? כי בחברות שסועות על רקע אתני, בחירות הן בעצם צנזוס, מפקד אוכלוסין, מפני שהזהות של האדם לא נקבעת לפי אידיאולוגיה אלא קודם כל הוא מצביע לקבוצה שלו. היות שכך, הקבוצה הופכת להיות מונוליט, ואם יש לקבוצה מסוימת רוב של אחוז אחד, יש עריצות של הרוב, הוא תמיד יחזיק בשלטון, והאחר, אפילו עם 49 אחוז, לא יקבל שום אפשרות וזה כאילו בשם המערכת הדמוקרטית. זאת הבעיה שאנחנו עומדים בפניה. אז חברות שמגיעות ל-49 אחוז ולא יכולות

להעביר אפילו חוק אחד בכנסת או בפרלמנט, מחפשות דרכים לא-פרלמנטריות, ואז מתעוררים מתחים והמדינה מתפוררת כאשר קבוצת הרוב מאבדת את שיווי המשקל שלה או משהו דומה. מי שחננו שאפשר היצור קומליציות על בסיס אידיאולוגי מול קואליציות על בסיס יחני, לך יודע מה הוא סח. הן לא מחזיקות מעמד. לכן פוליטיקאים מטפחים את התפיסות האתניות, כי זה המכשיר החזק ביותר שקיים לגיוס פוליטי.

ד"ר בשארה: אני מסכים שלהגדרה העצמית תמיד נכנס האחר. אתה מגדיר את עצמך בכך שאתה תוחם את האחר החוצה. וכך יש דיאלקטיקה כזאת שהעצמי מוגדר על-ידי האחר, אבל היא קיימת בכל תופעה חברתית: גם בדת, גם במשפחה, גם בשבט. אתה, מירון, חיפשת את המשותף בין כל האני לבין כל האחר, ואלה שונים במהותם בשלבים היסטוריים שונים. לכן האני והאחר לא מייחד את הלאומיות משאר התופעות החברתיות. כשאתה נותן מפתח רחב מדי לדברים, הוא מכניס יותר מדי תופעות כך שאתה לא מביין את הייחוד שלהן. נכון, הדיאלקטיקה קיימת ואני מסכים אתך שאנחנו צריכים לשים לב אליה בפרט לאור התגברות השנאה לזרים ולמהגרים. ד"ר בנבנשתי: נכון שזה כללי מדי, אבל על הרקע הזה של האני והאחר תולים את כל השלטים האחרים. הכל מבני-על על הבסיס הפסיכולוגי הזה, שאני צריך להגדיר את עצמי ואני צריך להגדיר את האחר. ואני לא יכול להגדיר אותו רק מפני שהוא אחר, כמו שהנאצים עשו, שיש לו דם מלוכלך, אני צריך להגדיר את זה בצורה הרבה יותר סבירה. ד"ר בשארה: אני יכול להגדיר את עצמי בדיאלוג עם האחר, זה לא חייב להיות במכות על ראש האחר.

ד"ר בנבנשתי: אפשר, אבל הבעיה היא לא אם אפשר. הלאומיות עולה בגלל האלימות שלה, והאלימות שלה מטופחת על-ידי זה.

ד"ר בשארה: בזה אנחנו מסכימים. הלאומיות היא כוחנית.

המנחה: הלאומיות המודרנית ניסתה לפתור את הכוחניות באמצעות האולימפיאדות, באמצעות משחקי כדורגל בינלאומיים שנותנים את הסיפוק המידי למאבק הסמלי בין האני לאחר ולהזדהות הספונטאנית. השאלה היא למה זה מתחדד ברגע מסוים ויוצא מתחום מגרש הכדורגל אל האוהדים שמתפרעים.

פרופ' פורת: אני לא חושב שאפשר להסביר את כל התופעה של שנאת הדר ושנאת האחר רק במונחים פסיכולוגיים. יש מרכיב היסטורי ריאלי חשוב מאוד. בוא ניקח דוגמה, קמו שתי מדינות קטנות וחדשות בגבול המערבי של ברית-המועצות לשעבר - לטוניה ואסטוניה. יש שם מיעוטים רוסיים היום, באחת 30 אחוז, בשנייה 40 אחוז. מה עושות המדינות האלה? הן הרי יוצרות לעצמן בעיה אדירה לעתיד, הן חוקקו חוקי אזרחות שבעצם שללו מהרוסים האלה את תחושת הבית ואת האזרחות במקום, ומנסים למנוע מהם כל משרה ציבורית. הן יוצרות במו ידיהם תנועה רוסית שתשאף בעתיד להתאחד עם המולדת הרוסית. היום הרוסים שיושבים באסטוניה ובלטוניה אינם רוצים לחזור הביתה ואינם רוצים להתאחד עם רוסיה, כי אסטוניה ולטוניה עשירות יותר. במקום לנצל את זה ולשתף אותם במדינה, המדינות העצמאיות הללו כורות לעצמן קבר בחקיקה הזאת. תשאל מדוע, ההסבר הוא פשוט - זו תגובה לעובדה שהרוסים האלה באו עם מי שנחשב בעיני הלטוונים והאסטונים הכובש הרוסי הסובייטי שכבש אותם ב-1940. לא צריך להיות פסיכולוג גדול, זאת תוצאה של מציאות.

השאלה, שאין לה פתרון פשוט, היא אם האליטות הנאורות באותן ארצות יצליחו למנוע את התופעה הזאת מלהפוך לגל מכריע ודומיננטי. ולא מסיבות הומאניסטיות, אלא מנקודת הראות

שלהן. מדינה שכך תתייחס לקבוצה זרה, למיעוט, אפילו לעובדים הזרים שהפכו לחלק מהנוף, תזיק לעצמה. את הזר אתה יכול להטמיע בתוכך אם אתה פותח את זרועותיך ורוצה להפוך אותו לחלק מהקהילה התרבותית והפוליטית. אבל אם אנחנו הולכים בדרך שבה קובעים מרגע הקמת

מחובות מסוימים, שבמקרה הישראלי זה הולך יחד, ברור שמדינה כזאת יוצרת לעצמה מצב שאין לו פתרון קל. זה מוליך לשאיפה להיפרדות, או לדיכוי או לאיבה שמתמשכת לאורך זמן. זה לדעתי הלקח המרכזי שבולט ממה שקרה בעשרות השנים האחרונות ומההתפוצצות של השנתיים האחרונות. יש רק פתרון אחד לגבי מיעוטים וזרים: תבונה ונאורות והרחקת ראות מצד קבוצות הרוב.

מנחה: מדיניות נאורה שמשמעה לתת מקסימום אוטונומיה?
פרופ' פורת: זאת לא הגדרה עצמית.

ד"ר בשארה: לא הגדרה עצמית במובן המדיני של המלה. עכשיו יש אופנה באירופה, אפילו בגרמניה, הם מקצרים כל דבר, הם אומרים על הפונדמנטליזם - פונדיז, והולכים לדמו - דמונסטריישן. ועכשיו הם אומרים אנחנו רוצים חברה מולטי-קולטי, מולטי-קולצ'ורל, חברה רב-תרבותית. בכל מקום יש אופנה של רלאטיביזם, שהחברה צריכה ללמוד יותר ויותר מהזר. אני חושב שזהו היורו-צנטריזם בשיאו, אבל הכי מתוחכם שיש, כי במקום גזעים ואתניות שמים את מלת הקסם החדשה, 'תרבות'. אבל אם אתה מחטט טוב ב'תרבות' אתה רואה שעוד פעם קושרים את האדם, במקום לדם או לצורות פיסייות - לחומר על-היסטורי שנקרא תרבות או מנטליות. אבל אתה שוב קושר את האדם ליחידה לא רצונית. מולטי-קולטי הוא דחיקת השוני האינדוידואלי בשוני בין-תרבותי. אתי הבטיח של האי-שיוויון בגרמניה, פותרים אנשים שלא רוצים להיאבק על שיוויון בכך שזה בעצם לא אי-שיוויון, זה רק שוני תרבותי.
פרופ' פורת: אפשר לעבור מתרבות לתרבות.

ד"ר בשארה: לא מספיק להגיד, אני נותן אוטונומיות או מולטי-קולטי, אני צריך גם לתת את האפשרות האינטגרטיבית. אסור להגיד, אתה נולדת לתרבות, שם תישאר, אלא שתי האופציות צריכות להיות פתוחות. כך פותרים בעיות. באוטונומיה תרבותית המלווה באופציה אחרת אינטגרטיבית בחברה אחת שיוצרת אומה של אזרחים, ציוויליזציה במקום לאומיות.
מנחה: אלדד, אתה דיברת על הלאומיות היהודית כעל תופעה לא-נורמלית.

פרופ' אלדד: לא דיברתי. אני מניח שאתם מבינים מהשתיקה שלי שאני מרגיש עצמי קצת דר פה לדבר הדה. לא בוסני ולא הרצגוביני. אני לא מתמצא. זה מעניין מאוד, אבל לא אותי. הואיל ונאמר שאנחנו מדברים על לאומיות על רקע מה שקורה שם, הייתי אומר מה שאמרתי בתחילה, כל הרקע שם איננו נוגע לנו. הבעיה שלנו חורגת, שונה מכל זה. תרשו לי הערה ביוגרפית. כשאני נולדתי, הקיסר שלי היה לא פרנץ יוזף, אלא אפרוים יוסל. כך קראו לו. אני גליצאי. נולדתי ב-1910 והיתה אימפריה ורבים אגב טוענים, וזה ודאי ידוע לך, שפירוק האימפריה האוסטרית היתה סיבת האסון, אירופה היתה מצוינת עם האימפריה הזאת. מה לעשות שמסגרות מצוינות לא מתקיימות לאורך זמן.

אפיזודה שניה, אישית. מבשרי חזיתי. אני הייתי באוסטריה בין 29 ל-35, בשנים של מהפיכת פברואר ואני זוכר תמונה. אוסטריה הקתולית כרתה ברית עם הוותיקן. המפלגה הסוציאל-דמוקרטית התנגדה לברית הזו והוציאה כרוז, ואני עמדתי ~~עמו~~ וקראתי את הכרוז הזה; לידי עמדו שני וינאים טיפוסים, פועלים ברכבת או משהו ואנחנו קראנו את הכרוז

סגורים מאחורי חומות הגיטו, ואז לא היתה שום בעיה, לא היה נוצר שבר בין המסורת היהודית לבין אורח החיים המודרני, בין האמנציפציה לבין הקיום הקיבוצי היהודי. לכן באמת מי שבאמת כך חושב, לא מבין מה אנחנו מתעניינים בבעיות שחורגות מהמסגרת הקטנה והאומללה שבה אנחנו חיים. אני מודה שבראש השנה ובל"ג בעומר וב-1 במאי ובכ" בתמוז, הרעיונות שמשמיקות את הגדה המודרני ומעסיקות גם אותי, אני רק עזרה מדכנת ישראל, אני רואה גם את הבעיות הכלליות.

פרופ' אלדד: לפני שנים אחדות היתה סנסציה היסטוריוסופית. כשפורסם שסארטר הגיע בסוף חייו לשינוי ואמר נוכחתי לדעת שיהדות היא לא רק אקזיסטנציה, היא גם אסנציה, וזה מחייב אותי לשנות את כל העקפתי על ההיסטוריה. יהדות היא שרשרת אחת ארוכה, שיש בה חוליות מאברהם בן-תרה, יש בה חוליות ממצרים, והרבה תרבויות זרות מבחוץ. לנו אין מטאפיסיקה, אתה יודע למה? אצלנו לא מתה הפיסיקה. סיפור בריאת העולם, יכול להיות שהוא לא האמת כולה מבחינת הפיסיקה, יכול להיות, אבל הבעיה היא האידיאה, מן האדמה ואחר כך אל הרוח, זה החדון שלנו. אנחנו יצאנו ממצרים בגלל הלחץ שלחצו אותנו, לא בגלל התרוממות משיחית.

מנחה: ב' המעש', עיתון הלח"י, עקבת אחר התפתחויות לאומיות ומחתרות בארצות רחוקות והבאת אותן כדוגמאות רלוונטיות.

פרופ' אלדד: ודאי. לא למדנו מהפולנים? יש דבר פנטסטי: הרביתי לספר במאמרי אז דווקא על מאבק האירים, ואני שומע שבאירלנד אחד מרבי המכר שם הוא סיפרו של מנחם בגין 'המרד'. הם לומדים ממנחם בגין איך לעשות את המחתרת, אחרי שאנחנו למדנו מהם. פרופ' פורת: חברך למרכז לח"י, יזרניצקי, שהיום נקרא שמיר, כינויו במחתרת היה מיכאל, וזה לא על-שם מיכאל בן עם ישראל אלא על-שם מייקל קולינס, מייסדו של ארגון הרצח הזה שנקרא אי.אר.אס..

פרופ' אלדד: ודאי. נוח לך להגיד שאנחנו מסתגרים. אותי מעניין כל מה שקורה בבוסניה-הרצגובינה. אלא שאני רציתי זה לדבר על מדינת ישראל ועל עם ישראל, שזה עניין אחר. ד"ר בשארה: הייחוד של הלאומנים הוא שכולם חושבים שהם יוצאים מהכלל, שונים מכולם. כולם חושבים שהלאומיות היא מהות על-היסטורית ושהם מעל להיסטוריה, שיש מהות כזו, תרבותית-לאומית, שמתגלמת באינדיווידואל ולא ההיפך. זה כל ההבדל בין ראיה הומאניסטית-ליברלית לבין הראייה ההפוכה, שהלאומית הדיאלקטית היא של ישות ולא של מהות, והמהות שאני מעמיד במרכז העולם היא הבן-אדם ולא הישות הלאומית. פרופ' אלדד: התורה שלנו גורסת את הקו הזה - לא אברהם אבינו נברא, האדם הראשון נברא. זה מיסודות הפילוסופיה שלנו.

מנחה: האם בייחודיות אתה מתכוון לכך שאנחנו לא יכולים ללמוד מהניסיון הבוסני-הרצגוביני?

פרופ' אלדד: מה זה לא יכולים? חייבים ללמוד. מה היה הסייג שלי - אמרתי, העם היהודי הוא עם לא נורמלי, על זה יכול להיות ויכוח בין היסטוריוסופים. לא לשווא כל היסטוריוסופים הגדולים, שפנגלר, טוינבי, היו שונאי ישראל, כולם, מסיבה פשוטה: הם יצרו מסגרת, חוקים, ואנחנו לא נכנסנו למגירה הזאת, לא נכנסים לשום מגירה של הגדרה. אז עובדה, *אנחנו לא נכנסים למגירה הזאת*, אבל אם נדבר כעובדה אקזיסטנציאלית, כל הקיום שלנו הוא קיום לא נורמלי. אולי זאת ברכה, אולי לא.

יש אומרים שיותר לא יהיו גואלים יהודים, מושיעי עולם משיבטנו. הראשון היה משה רבנו שבנה את הכל על השכל, השני היה ישו, שבנה את הכל על הלב, השלישי היה מרקס, שבנה הכל על הקיבה. אחר כך בא פרויד. השאיפה הזו היא דבר נבואי: מה ההבדל בין סטאלין לטרוצקי? טרוצקי לא יכול היה בלי מהפכה עולמית; בלי מהפכה עולמית יהודי לא יכול, זה מינימום שבמינימום, להפוך את כל העולם. אמרו חכמינו, והם היו היסטוריוסופים גדולים: 'יפתח

בדוד כשמואל בדודו. הם יזעו שיפתחו היה בן אשה דונה, ואמר: הוא בדודו כשמואל בדודו. כלומר, הם הבינו את הדבר הדיאלקטי הזה של הלאומיות. יש תקופה שהלאומיות היא של יפתח ושל לח"י גם כן, יש תקופה שהלאומיות היא של שמואל הנביא או של מרטין בובר, כשזהו הצורך. אתה שואל לאיזה מין יהדות אני שייך? לכל השרשרת ההיסטורית הזאת. קוראים לזה פלורליזם, אבל כשאתם אומרים פלורליזם, אתם חושבים שפלורליזם כולל קבוצות אתניות ודתיות אחרות, אבל היהדות היא פלורליסטית - בית הלל ובית שמאי היו שתי אסכולות, היו צדוקים ופרושים, אבל הם היו בנויים על יסוד אחד, שאותו בנו בצורה שונה. הלל, הליברל הגדול, לא היה מקבל את הליברליזם כפי שיהודי האמנציפציה מדברים עליו. ד"ר בשארה: מה זה הדבר האחד הזה? מה זה הדבר האחד הזה ששניהם מקבלים? פרופ' פורת: הלכה.

פרופ' אלדד: שאלה יפה. לא רק הלכה, הלכה היתה אחד הדברים.

ד"ר בשארה: אז מה הוא?

פרופ' אלדד: כל הגישה הנבואית, הגישה הפילוסופית, מושג בריאת העולם כפי שהוא כתוב בתורה. שאדם נברא בצלם אלוהים, זוהי אידיאה ראשונה. הנבואה עם החזון, אלה אידיאות. בשביל חיי העם - כמובן ההלכה; כעיקרון יש לה פנים שונות, גם לנבואה, גם לפירושים, אבל יש שרשרת אחת גדולה. מימי אברהם אבינו. נאמר 'ויתעצב אל ליבו בורא עולם', בורא אדם מתעצב אל ליבו, מה פירוש הדבר? ויתעצב בא מלשון עיצוב. הוא יוצר את האדם. והנה כולם חוטאים, האנושות חטאה, האדם כיחיד חטא ושגה, אז עובר הקדוש ברוך הוא לשיטה הפדגוגית החדשה, האליטיסטית, הוא בוחר משפחה אחת ואותה הוא יחנך. החינוך הזה לא הצליח, אבל העם הזה קיים ונושא עדיין את האידיאות האלה. גם הליברליזם היהודי של פורת ושל רעיו לאידיאולוגיה גאה בזה שאנחנו בני הנביאים. תפקידנו הוא להפיץ את האידיאולוגיה לכל, אך לא על-חשבון קיומנו הגופני. זה מה שקרה באמנציפציה. עזבנו את הגוף היהודי, עזבנו את הגיטו ברצון או לא ברצון. וזה מה שמלמד מה שקרה בבוסניה וגם מה שקרה ברוסיה - הגולה פירושה הברירה בין שתי אפשרויות קיצוניות, בין שמד להשמדה. זוהי הלאומיות שלנו בגולה, בין שמד להשמדה.

פרופ' פורת: נדמה לי שד"ר אלדד יוצר תמונה מאוד חד-צדדית: יש כביכול במסורת היהודית קו אידיאולוגי לאומי ברור מאברהם אבינו ועד היום, שיש לו תוכן ברור, פילוסופיה ברורה, תפיסת עבר אחת, פרשנות אחת של המקרא אפילו, וכל זה מוליך לפתרון הציוני בנוסח הנאקסימליסטי שהוא דוגל בו.

למסורת היהודית יש פנים רבות והיו תפיסות שונות ופירושים שונים. לא היתה תיאולוגיה אחת, לא היתה תפיסה אחת לגבי תולדות העולם, לגבי דרכי הניהול של העולם בידי האלוהים, לגבי מעמדו של עם ישראל בו.

הציונות היתה תמיד תנועת מיעוט בעם היהודי. היהודים לא ראו עצמם עומדים בפני הברירות המוחלטות של שמד או השמדה. מה יותר מגוחך מאשר שליחי הסוכנות היהודית שרצים שם

יש אומרים שיותר לא יהיו גואלים יהודים, מושיעי עולם משיבטנו. הראשון היה משה רבנו שבנה את הכל על השכל, השני היה ישו, שבנה את הכל על הלב, השלישי היה מרקס, שבנה הכל על הקיבה. אחר כך בא פרויד. השאיפה הזו היא דבר נבואי: מה ההבדל בין סטאלין לטרוצקי? טרוצקי לא יכול היה בלי מהפכה עולמית; בלי מהפכה עולמית יהודי לא יכול, זה מינימום שבמינימום, להפוך את כל העולם. אמרו חכמינו, והם היו היסטוריוסופים גדולים: 'יפתח

בדורו כשמואל בדורו. הם ידעו שיפתחו היה בן אשה זונה, ואמרו הוא בדורו כשמואל בדורו. כלומר, הם הבינו את הדבר הדיאלקטי הזה של הלאומיות. יש תקופה שהלאומיות היא של יפתח ושל לח"י גם כן, יש תקופה שהלאומיות היא של שמואל הנביא או של מרטין בובר, כשהו הצורך. אתה שואל לאיזה מין יהדות אני שייך? לכל השרשרת ההיסטורית הזאת. קוראים לזה פלורליזם, אבל כשאתם אומרים פלורליזם, אתם חושבים שפלורליזם כולל קבוצות אתניות ודתיות אחרות, אבל היהדות היא פלורליסטית - בית הלל ובית שמאי היו שתי אסכולות, היו צדוקים ופרושים, אבל הם היו בנויים על יסוד אחד, שאותו בנו בצורה שונה. הלל, הליברל הגדול, לא היה מקבל את הליברליזם כפי שיהודי האמנציפציה מדברים עליו. ד"ר בשארה: מה זה הדבר האחד הזה? מה זה הדבר האחד הזה ששניהם מקבלים? פרופ' פורת: הלכה.

פרופ' אלדד: שאלה יפה. לא רק הלכה, הלכה היתה אחד הדברים.

ד"ר בשארה: אז מה הוא?

פרופ' אלדד: כל הגישה הנבואית, הגישה הפילוסופית, מושג בריאת העולם כפי שהוא כתוב בתורה. שאדם נברא בצלם אלוהים, זוהי אידיאה ראשונה. הנבואה עם החזון, אלה אידיאות. בשביל חיי העם - כמובן ההלכה; כעיקרון יש לה פנים שונות, גם לנבואה, גם לפירושים, אבל יש שרשרת אחת גדולה. מימי אברהם אבינו. נאמר 'ויתעצב אל ליבו בורא עולם', בורא אדם מתעצב אל ליבו, מה פירוש הדבר? ויתעצב בא מלשון עיצוב. הוא יוצר את האדם. והנה כולם חוטאים, האנושות חטאה, האדם כיחיד חטא ושגה, אז עובר הקדוש ברוך הוא לשיטה הפדגוגית החדשה, האליטיסטית, הוא בוחר משפחה אחת ואותה הוא יחנך. החינוך הזה לא הצליח, אבל העם הזה קיים ונושא עדיין את האידיאות האלה. גם הליברליזם היהודי של פורת ושל רעיו לאידיאולוגיה גאה בזה שאנחנו בני הנביאים. תפקידנו הוא להפיץ את האידיאולוגיה לכל, אך לא על-חשבון קיומנו הגופני. זה מה שקרה באמנציפציה. עזבנו את הגוף היהודי, עזבנו את הגיטו ברצון או לא ברצון. וזה מה שמלמד מה שקרה בבוסניה וגם מה שקרה ברוסיה - הגולה פירושה הברירה בין שתי אפשרויות קיצוניות, בין שמד להשמדה. זוהי הלאומיות שלנו בגולה, בין שמד להשמדה.

פרופ' פורת: נדמה לי שד"ר אלדד יוצר תמונה מאוד חד-צדדית: יש כביכול במסורת היהודית קו אידיאולוגי לאומי ברור מאברהם אבינו ועד היום, שיש לו תוכן ברור, פילוסופיה ברורה, תפיסת עבר אחת, פרשנות אחת של המקרא אפילו, וכל זה מוליך לפתרון הציוני בנוסח המקסימליסטי שהוא דוגל בו.

למסורת היהודית יש פנים רבות והיו תפיסות שונות ופירושים שונים. לא היתה תיאולוגיה אחת, לא היתה תפיסה אחת לגבי תולדות העולם, לגבי דרכי הניהול של העולם בידי האלוהים, לגבי מעמדו של עם ישראל בו. הציונות היתה תמיד תנועת מיעוט בעם היהודי. היהודים לא ראו עצמם עומדים בפני הברירות המוחלטות של שמד או השמדה. מה יותר מגוחך מאשר שליחי הסוכנות היהודית שרצים שם

ברחובות סארייבו או בשלט-רחוק מדאגרב או מבלגרד, ומתחננים בפני יהודי סארייבו: תצילו את עצמכם כיהודים ובואו למדינת ישראל. ואלה אומרים: לא, בחלקם לפחות. אנחנו בני המקום, חלקנו כאלה וחלקנו כאלה, רובנו גם נישאנו פה והתחננו ואנחנו מעורבים במקום הזה, אנחנו נינצל כמו כולם, אולי נמות כמו כולם, בוודאי שהם רוצים להינצל. אני מוכרח לומר שהדבר מצא חן בעיני, גם מבחינה מוסרית ואפילו מבחינה ציונית, שגם ברגעים הקשים האלה, מי שקודם הדהה כיוגוסלבי או כסרבי או כקרוואטי או כבן אידו קהילה הטנה שחיה בשולי סארייבו, גם ביום פקודה, ביום נורא כזה, לא רצה לברוח מהזהות שהוא לבש לעצמו, שהחברה קיבלה אותו ככזה, ונדכר פתאום שהוא יהודי ושקל את השקל הציוני ולקח את הכרטיס ובא למדינת ישראל. אני חושב שהעובדה שיהודים רבים לא בחרו בדרך הקלה הזאת, מעידה על רמה מוסרית גבוהה מאוד, על אומץ לב אדיר.

פרופ' אלדד: זו תורה ציונית חדשה.

פרופ' פורת: בסדר. גם בציונות, כמו ביהדות, יש השקפות רבות, מנוגדות ושונות. מכל מקום, השאלה היהודית נולדה במציאות שבה רדפו את היהודים כיהודים. בסארייבו או אפילו בטרנסניסטריה, היכן שהרומנים והרוסים והאוקראינים נלחמים זה בזה, יהודים אולי נקלעו למצוקה, אך לא כיוון שהם יהודים אלא כיוון שהם תושבים רגילים של המקום. אם נניח שנד אתמול הם לא ראו את עצמם בעלי גורל מיוחד, אז זה שהם ינסו להימלט משם בעזרת העובדה שבפספורט הסובייטי שלהם היה כתוב 'ייבראי', לא עושה את הפתרון הציוני או את התורה הציונית לדבר יותר מדי סימפטי.

ד"ר בנבנשתי: השאלה היא אם כל מה שאמרנו ישים או לא ישים למציאות שלנו היום. לא הציונית ולא הפלשתינאית, אלא המציאות הפוליטית-חברתית בעיר הזו למשל. באידו מידה כל מה שנעשה בסארייבו ישים לירושלים. למענתי זה שייך מאוד, כי יש לנו כאן בדיוק את אותם מרכיבים של אני ואחר, של הלאומיות והלאומנות, של ההרגשה שאני ילד של אברהם, והוא אומר שהוא ילד של אברהם, ואני הייתי כאן קודם, והוא ככה וההוא אחרת. סכסוך בין לאומים בארץ ששניהם חושבים שהיא מולדת שלהם, סכסוך שיש לו כל המרכיבים מלבד דבר אחד, שכוח האכיפה של קבוצת הרוב חזק מספיק כדי שלא תפרוץ מלחמת אזרחים. אני לא יושב כאן בגלל שאני ציוני או לא ציוני, אני חושב שביני וביני וביני וביני יש השרים מאוד מעניינים שאתה יכול ללמוד עליהם, ואולי גם להבין את הדינמיקה שלהם, אם אתה תתעסק בסגנון הזה או בצורה של הסכסוכים שפרצו היום במזרח-אירופה ולכן הלקח הוא לקח מעניין ביותר.

אין לי כל ספק שהמציאות שאנחנו חיים בה היא מציאות דו-לאומית. מי שלא רוצה לראות את זה, רוצה טרנספר. חיות כאן שתי קבוצות. השאלה היא מה הפתרונות. יש לסכסוכים כאלה שני סוגים של פתרונות. כאשר המערכת הדמוקרטית הליברלית הרגילה של 'איש אחד - קול אחד' לא יכולה לעבוד, כי לאנשים יש קודם כל נאמנות לקהילה שלהם. לכן או שאתה מחלק את הארץ או שאתה מחלק את השלטון. הדבר הזה מחייב, כמו שאמר עזמי, שיויון אישי. על הבסיס ההומאניסטי שמנסה להתעלות מעל קשרי הדם אפשר לבנות מערכות פוליטיות שיקחו בחשבון את השוני; אפשר להגיע לחלוקה מוחלטת של שטח טריטוריאלי, אפשר להגיע לחלוקות פדרטיביות, לקנטוניזציה ואם הדבר הזה לא הולך, צריך להגיע למצב שבו יהיה ביניהן שיתוף בשלטון. זה הלקח. אני לא מאמין שאפשר להחזיר את האימפריה הבריטית ולא את האימפריה העותמנית. אני חושב שהמצב של שטאט-פולק במקרה הזה יכול היה להחזיק הרבה שנים, אבל הוא רצפט

לאיבת קבע, משום שהמיעוט, גם אם יקבל זכות בחירה, לא יוכל להעביר שום חוק בגלל הרוב. אם יהיה מהפך דמוגרפי, יפסיקו לספור, כמו בלבנון. לכן בתנאים האלה הבעיה שאנחנו צריכים להתמודד איתה היא עצם הגדרת הבעיה שלנו. כי אם נגדיר את הבעיה ככה ולא נגדיר אותה במונחים הישנים שלנו, אז יכול להיות שאנחנו באמת יכולים להגיע לאיזה שהם פתרונות פודיטיביים.

הבעיה שלנו היא שאנחנו לא מוכנים להכניס את הסכסוך הזה לתוך מסגרת של אותם סכסוכים אחרים שבהם כבר מקוים מנחה, ורבות לא חשבו שהסכסוך שלנו יש לנו מקור שונה ויש לו

סיבות שונות, סיבות היסטוריות שונות וכל הדברים האלה. העובדה היום, בשנת 1992, שהסכסוך שלנו פשוט משתלב בסכסוכים האלה ולכן לפי דעתי הדיון הזה חשוב רק בתנאי שבין גם את המסקנות לגבי מה שקורה כאן.

ד"ר בשארה: לא בגלל שאני ערבי אני לא ציוני, אלא מסיבות רעיוניות מסוימות. אני חושב שיש הרבה לא ציונים, דווקא אנטישמים, שחושבים שיש היסטוריה יהודית מאוחדת וליניארית. אני מהאנשים שחושבים שאין היסטוריה יהודית מאוחדת, יש היסטוריות יהודיות. היסטוריות יהודיות הקשורות להיסטוריות מסוימות של לאומים, קבוצות אתניות, יבשות וכו'. הציונות היא תופעה אירופית מאוד, מודרנית מאוד, של המאה ה-19. אחרי אביב-העמים של 1848, אחרי כישלון האמנציפציה במזרח-אירופה ועוד כמה דברים. כמוכן שיש לציונות סמלים והיא קושרת מסורת משותפת, אבל - וכאן כל ההבדל הפילוסופי בינינו - לא הסמלים יוצרים אותה, אלא היא יצרה את הסמלים. היא יצרה את הקשר לאברהם אבינו, היא לא תוצר של אברהם אבינו. היא יצרה את אברהם אבינו בצלמה ובצורתה. אברהם אבינו או משה רבנו הפך להיות הציוני הראשון, או יהושע בן-נון שכבש את הארץ. היא כותבת את ההיסטוריה מנקודת הראות של ההווה שלה והיא תופעה אירופית מודרנית מאוד. אני חושב שהרבה ערבים לאומנים יהיו שותפים דווקא לדברי אלדד, שהיהודים הם מהות מסוימת, גם בתימן וגם בברוקלין יש משהו שנמאחד אותם.

אני אומר שיש כאן שאלה לאומית. לפי מירון בנבנשתי יש מציאות דו-לאומית, אין ספק. למציאות דו-לאומית יש שתי אפשרויות: הקמת שתי מסגרות לאומיות עם זכות להגדרה עצמית; או מסגרת מדינית דו-לאומית שתבצע את המציאות הדו-לאומית. כל פתרון שלישי, מסיבות אלה או אחרות, טומן בחובו עוול לאנשים מסוימים. אי-צדק לקבוצה הלאומית או אי-צדק ליחידים, בשבילי זה היינו הך. בשביל הלאומנים זה לא היינו הך.

ד"ר בנבנשתי: האלימות נמשכת.

ד"ר בשארה: לכן אני אומר, כשהנאומים משני הצדדים יתעייפו מהסיפור הזה של הקמת מדינה פלשתינית בגדה וברצועה וצירופה למזרח ירדן, אולי יתברר שלעתיד יפה רק הפתרון של מדינה רב-לאומית. אולי לא. די ששני הצדדים כל כך לא רוצים בזה, שאולי הם צודקים. אבל אני חושב שכל הסיפור הזה של מסגרות לאומיות ודו-לאומיות מאוד חשוב ויותר אקטואלי ממה שאנחנו חושבים לאזרנו.

פרופ' פורת: באופן העקרוני אני שותף לגישה של בשארה. גם אני חושב שהארץ הזאת קטנה מכדי שיהיה היגיון לחלק אותה, כי מייד יתעוררו השאלות הבסיסיות של מקורות המים ושל סחר חופשי. אגב, ב-47 תוכנית החלוקה דיברה על אחדות כלכלית. הבעיה היא שהרוב המכריע של שני העמים אינם רוצים בפתרון הזה, ואני מוכרח לומר שאני נוטה בסוף לחלוקה כיוון שאני רואה בזה פשוט מכשיר התגוננות. אינני רוצה להטיל כמונחן דופי ביושר האישי של אף

אחד, אבל במידה שאני מצליח לעמוד על מה שהסתתר למשל מאחורי הסיסמה של מדינה אחת דמוקרטית לכל אזרחיה, אז תמיד הבחנתי ש'מדינה חילונית דמוקרטית' נאמר רק באנגלית; בערבית היה כתוב: מדינה ערבית דמוקרטית. זאת אומרת, אני מתנגד, לפחות בשלב הנוכחי, לחפיסה הזאת של שיתוף פוליטי בשלטון על הארץ כיוון שאני מתרשם שאלה בצד השני שדוגלים בזה, מסוויים בכך את רצונם להפוך את המדינה הדו-לאומית למדינה ערבית שבה יהודים יחזרו למעמדם כבני דת במדינה ערבית. והם אומרים שזה היה הרי אידיאלי ומתחילים להלל ולשבח ולפאר בצורה לא מדויקת את מצבם של היהודים באיסלם.

לחתור לכך שבעתיד תיווצר פה מסגרת רחבה וגדולה שבה עמי האיזור יחיו יחד. כי אם הם לא יחיו יחד, הם יהרגו זה את זה לנצח.

פרופ' אלדד: אני רואה את הפתרון קודם כל בטרנספר של עם היהודי מהגלויות לארץ-ישראל. הציונות היא טרנספר קלאסי, אידיאלי ממש. ממצרים ועד רוסיה של ימינו. הציונות לא קמה בשביל הציונים, הציונות קמה בשביל העם היהודי שנאלץ וייאלץ לעזוב את הגלות. אני גם רוצה להגיד לכם בגלוי, כאן הוזכרה המחותרת. אני כאיש מחותרת אומר את זה לחברי הקרובים: הפלשתינאים/ראויים למדינה ^{היא} ~~אנלק הדם שהם שופכים~~, לא מדבר על רוצחי נשים וילדים, אבל יש ביניהם לוחמים, ~~ועולי גודום, מקדשי השם שלהם זכו וכו'.~~

~~פרופ' אלדד: עזלי ארדום לא תמת שלטונם. הבריטים פלו רבים אשלא ינוצרו דושים רע שאתם מאשים את מדינת ישראל בהקמת הגודומים.~~
הם מדינה בעבר הירדן המזרחית. עבר הירדן המזרחית זאת היא הפשרה ההיסטורית הגדולה ולא צריך לספר לכם היסטוריה, מה זה היה בעבר ובימי הצהרת בלפור. זאת היא ארץ-ישראל, אבל באים ואומרים: אתה גדלת על שתי גדות הירדן. נכון, גדלתי על שתי גדות הירדן, זאת היא הפשרה ההיסטורית. עבר הירדן המזרחית - פלשתינה, וזאת היא ארץ-ישראל. הערבים והפלשתינאים שגרים פה, הברירה ביניהם, לחיות בשלטון ישראל, או לחיות במדינה ערבית פלשתינית.
מנחה: אני מודה לכולם.